

Motivnavigering i Östersjön

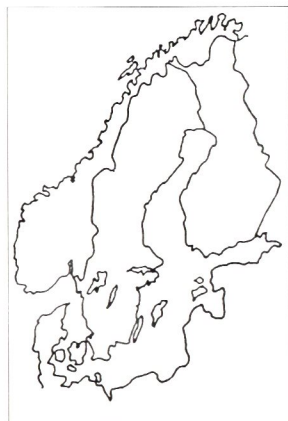
av Arne Karlsson

Stockholms Motivsamlarklubb (SMK) gick ut med ett påbud till medlemmarna: Titta igenom Era samlingar och notera de objekt som anknyter till Östersjön! Tanken var att material skulle lånas ut. Detta i syfte att på ett praktiskt sätt genom grupparbete träna att disponera och montera en motivsamling.

Först gällde att definiera: Vad omfattar Östersjön? Nordisk Familjebok, tredje upplagan fick vara vår ledfyr. Utöver egentliga Östersjön inräknas Bottenhavet, inklusive dess nordligaste del (Bottenviken), Finska viken, Rigabukten och Kielbukten. Till Östersjön räknas även de sydliga strandsjöarna Stettiner Haff, Frisches Haff och Kurisches Haff. De tre havsarmarna Bälten och Öresund, Östersjöns utlopp i Kattegatt, tillhör däremot inte Östersjön.

Redan här fanns det opponenter. En medlem som vuxit upp vid Finska viken hade aldrig uppfattat att detta var Östersjön. I demokratisk anda sanktionerades den tänkta geografiska omfattningen.

Det visade sig att det fanns massor av objekt som har anknytning till Östersjön.

All sammanhängande vattenmassa innanför de tre havsarmarna Bälten och Öresund ingår i Stockholms Motivsamlarklubs östersjöprojekt.

ARNE KARLSSON är född 1947. Han arbetar med utredning och information inom Tullverket. Han har länge varit intresserad av kulturfilateli och skrivit många artiklar i filatelistiska tidskrifter.

Vi har nöjt oss med att ta med material utgivet i länder som gränsar till Östersjön.

Materialet utgörs av frimärken, frimärkshäften, lokalpostmärken, helsaker, motivstämplar, frankostämplar och ordinarie poststämplar, dvs motivfilatelistens vanliga byggsstenar.

Även i ett grupparbete behövs någon som fungerar som sammanhållare. Carl Fredrik Lindahl påtog sig rollen som skeppare på vår östersjöskuta. Ännu en gång besannades att den som fått lära sig att peka med hela handen är användbar. Artikelförfattaren kände bävan inför förtroendet att bli styrman. I gamla handlingar kunde jag notera att om en resa slutade med olycka kölhalades styrmannen.

Plan

Vi har arbetat enligt följande plan:

- 1 Kartor och sjömätning
- 2 Länderna
- 3 Kust och öar
- 4 Städerna
- 5 Historia
- 6 Faunan
- 7 Floran
- 8 Samfärdsel
- 9 Postbefordran
- 10 Näringsliv
- 11 Kultur
- 12 Sport
- 13 Försvarsväsen
- 14 Vetenskap och miljövård

Här blev det en del diskussion. Det är oerhört viktigt att man noga tänker efter i samband med att planen utarbetas. Den ska bli exponatets ryggrad. En samlare framförde en vettig synpunkt som noga behandlades:

Max tio punkter i innehållsförteckningen! Pröva får Ni se! Mer kan man inte ha i minnet.

Vi enades dock om att den potentat som ansåg att hjärnan inte kunde hantera mer än tio punkter alltför dåligt kände kapaciteten hos kvalificerade motivsamlarhjärnor.

Exponatet kom att innehålla ungefär tusen objekt, som det varit stimulerande att utforska. Jag har levat i ett östersjörus. När jag nu ska exemplifiera och låta några av objekten berätta grips jag av förlamning. Ni har väl hört talas om Buridans (1300-talet) åsna, som fann valet mellan två hötappar omöjligt och står där tills hon svälter ihjäl. Jag är omringad av "hötappar" i form av stimulerande filatelistiska objekt. Har jag tagit mig östersjövatten över huvudet?

Jag försöker ruska av mig förlamningen och konstaterar att det enda möjliga är att göra ett helt subjektivt urval. Objekten används som trampoliner för diverse kulturutblickar.

När jag i det följande återger minnespoststämplarna väljer jag ofta att visa kopior av fristämplarna. I motivexponatet är givetvis stämplarna bundna till frankotecken.

Kartor

I april 1944 utgavs i Sverige ett frimärke till Sveriges sjökartas 300-års jubileum. Märket visar en stiliserad bild av den översiktskarta som åtföljde Johan Månssons (död 1659) "Een siö-book" utgiven 1644. Det rör sig om den första kända seglingsbeskrivningen över Östersjön. Detta märke blev vår "maskot" och trycktes som vinjett

i övre högerdel på monteringsbladen. Märket fick bli vår maskot trots att det inte visade Bottenhavet och Bottenviken, som också ingår i "vårt" östersjöbegrepp.

På 1920-talet utkom Månssons sjöbok i ett omtryck med kommentarer. Artikelförfattaren fann den på bibliotek och fascinerades av den detaljerade seglingsbeskrivningen med massor av ortsangivelser.

*Den 15 april 1944
visades på frimärke den
sjökarta som åtföljde
Johan Månssons sjöbok
utgiven 1644.*

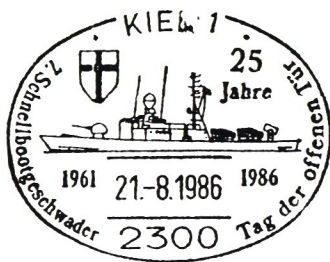
Östersjön – fredens hav, ett välkänt begrepp under det kalla kriget. Begreppet "Fredens hav" kan återfinnas på tyska språket (Meer des Friedens) på ett frimärke från förutvarande DDR. Texten återges tillsammans med symbol för "Ostseewoche 1962" mot bakgrund av en östersjökarta. Utgivningen skedde i juli 1962 då Östersjöveckan anordnades för femte gången.

*Märke utgivet i
DDR 2 juli 1962
till Östersjö-
veckan.*

Sjömätning

Det svenska sjökarteväsendets 350-årsjubileum firades i oktober 1993 med två frimärken på temat "sjömätning förr och nu". Under ett av märkena anges "Sjömätning 1643". I Posten Frimärkens Bulletin nr 5/93 säger man att motivet är taget från Johan Månssons Östersjöbok från 1644.

Även "Fredens hav" har berörts av rustning. Svensk minnespoststämpel firar att örlogsbasen Muskö fyller 20 år. Den tyska stämpeln återger motortorpedbåt från den tidigare västtyska marinen.

Jag hade tillgång till boken och kunde finna de två fartygen, manspersonen (spegelvänd), handlod, timglas och kompass hämtade från en försättsplansch, ett osignerat kopparstick.

I nedre marginalen, till vänster, anges "Sjömätning 1643", men sjökortet från Öregrund-Gräsö, som återges, är mer än hundra år yngre.

Frimärkets kartbild kunde jag inte identifiera på Månssons 1600-tals sjökort trots att jag tog till luppen. En nödraket utsändes till Stig Göransson med erfarenhet som sjömätare och kartsamlare. Stig kunde upplysa mig om att kartbilden är från Östersjön (Öregrund-Gräsö), men inte hämtad ur Månssons bok. Kartan tillkom mer än hundra år efter årtalet 1643, som anges under frimärksbilden. Bilden har hämtats från Gustaf af Klints Atlas nr 6 1805-13. Sjökortet har upprättats av Johan Nordenankar, förbättrat 1800 av gravören Fredrik Akrell. Stig kunde rapportera att felet förorsakat stor oreda i de kartfilatelistiska kretsarna ute i världen.

De nämnda Johan Månsson, Gustaf af Klint och Johan Nordenankar har gått till

sjömätningshistorien och fått ge namn åt sjömätningssfartyg.

Jag hade läst på en del om sjömätning och ställde mig tveksam även till det andra märkets presentation i Bulletin nr 5/93: "Sjömätningssfartyget Nils Strömcrone med en modern lodningskratta." Även denna uppgift visade sig vara felaktig.

Nutida utrustning.
Sjömätningssfartyget
"Nils Strömcrone"
med en fartygsram
för mekanisk
avkänning.

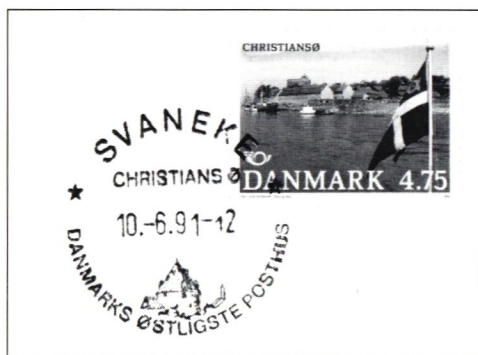

Lodningskratta är över huvudtaget inget föremål utan en benämning då flera båtar parallellt glider fram och gör ekolodsmätning. Det vi ser på märket är en s k fartygsram, som sänks ned i vattnet för mekanisk avkänning. Fartygsram används när det är krav på stor noggrannhet, t ex i trånga farleder. Farten vid s k ramning måste vara mycket låg.

Kust och öar

NORDEN-frimärkena 1991 hade temat "Turism". Danmark gav ut ett märke från sin östligaste utpost: Östersjöparlan Christiansö, 16 km nordost om Bornholm. På märket närmar vi oss från havet. Här måste man gå iland och kryssa bland små idylliska täppor med magnolia och vinrankor.

Den danska NORDEN-utgåvan 1991

På det danska Norden-frimärket 1991 ses Christiansø saluterat av Dannebrogen. I stämpeln nedre del Lille Thårn (Lilla Tornet) som hyser museum.

omfattade även ett märke från Fanö. På en sandstrand har bakifrån avbildats en hårfager topless flicka. En motivsamlare önskar att grundligt utforska motiven. Bland SMK:s mulliga mansgrisar verkade finnas ett stort intresse av att kartlägga detta frimärksmotiv. Fanö ligger emellertid inte i Östersjön utan är den västligaste danska nordsjöön. Därmed klarade sig toplessflickan från otillbörligt närmande.

Östersjöns övärld blir mer och mer en glesbygd. Detta visar sig i minskad samhällsservice. En vacker skärgårdsnatur kan inte ensamt rättfärdiga ett postkontor. Valborgsmässafton 1993 var det dags för

Ett besök på Fagerö utanför Kotka kan dokumenteras med en bildstämpel som visar saltstänkta sjöbodar.

Nutida posthistoria. Seskarö förlorade sitt postkontor och i Hanö blev det post i butik (pib).

gravöl i posthornet då postkontoret i Seskarö, cirka två mil sydväst Haparanda, nedlades.

En halvmil utanför Blekingekusten ligger Hanö. Ön har givit namn åt hela bukten, som också kallas Sveriges Biscaya. När det i maj 1993 var dags för ändrade förhållanden blev det fråga om post i butik (pib).

Städerna

Detaljdispositioner och vissa kommentarer har inlagts före vissa avsnitt. Före avsnittet "Städerna" konstateras att för Sveriges del har vi tagit med de orter som benämndes städer före kommunindelningen under 1950- och 60-talen.

Motiv från många städer vid Östersjön finns på en mängd frimärken och minnespoststämplor. Bland dessa har vi valt att gallra hårt och ta med endast objekt som visar sådant som kan ses från eller finns i nära anslutning till Östersjön.

Viborgs slott mot bakgrund av inre delen av Finska vikens strandlinje. Innanför strandlinjen har markerats en kurirrukt. Frimärket utgivet 1993 då slottet var 700 år.

Vissa östersjöstäder saknar vi objekt från. Projektet har genomförts i Kajsa Vargs anda ("man tager vad man haver"), vilket betyder att vi har nöjt oss med sådant som medlemmar spontant kunnat ställa till förfogande.

Ibland uppstår problem att avgöra i vilket avsnitt ett objekt ska inplockas. Frimärken och andra filatelistiska objekt med hamnmotiv redovisas i avsnittet "Samfärdsel".

En stiliserad bild av polska kusten med markerade hamnstäder. Märke från 1976 ur utgåvan "Polska hamnar".

Östersjöns Pompeji

"Vikingatid", "Medeltid", "Hansan", "Stormaktstid", "Krig med Ryssland" och "Skepp som sänkts" är underrubriker som förmedlar historiens vågskvalp. Ulla Wengraf och Millan Magnusson samarbetade för att dra upp riktlinjer för hur den historiska röda tråden skulle kunna följas.

En stämpel med korslagda svärd mot bakgrund av fartygsankare uppmärksammar 200-årsminnet av sjöslaget vid Svensksund (Ruotsinsalmi) utanför Kotka.

Regalskeppet "Kronan" gick under vid sjöslag utanför Öland 1676.

Östersjön är en skeppskyrkogård av sällsamt slag eftersom skeppsmasken inte trivs i den låga salthalten. Regalskeppet Vasa har blivit uppmärksammat. Kanske ändå mer fantastiska är fynden från Regalskeppet Kronan. Vid undergång 1676 i strid utanför Öland var hon fullt utrustad. Dåtidens slagkraftigaste örlogsskepp och stormakten Sveriges stolthet. Som "Östersjöns Pompeji" kan hon visa oss rakt in i 1600-talet.

När de bärgade fynden samlats till ett museum i Kalmar saluterades detta med en minnespoststämpel.

"Jan Heweliusz"
sattes i trafik
1977. Förliste
1993 utanför
Rügen.

"Jan Heweliusz" som trafikerade Ystad-Swinoujście väcker viss uppmärksamhet. Fartyget förliste i en hård storm den 14 januari 1993 utanför Rügen och 52 människoliv släcktes. I östersjöprojektet har vi en stämpel från juli 1977 då "Jan Heweliusz" gav sig ut på sin jungfrutur.

Faunan

Rubriken Faunan har fått underrubrikerna "Däggdjur", "Fåglar", "Fiskar", "Fjärilar". Av Östersjöns däggdjur är det endast två sälararter som finns på postala objekt från staterna vid Östersjön.

För några år sedan hoade en liten uppkäftig låtskrivare, som en uggla: "Jag mår

Säl ur häftet "Skydda djuren".

Vid frimärksutställningen NORDIA 1993 i Helsingfors hade en dag temat Östersjön. Stämpeln visar bl a en säl.

illa!" Då kan jag nämna några som verkligen har anledning att hjärtskärande skrika "Vi mår illa!" Jag tänker på Östersjöns sälar. I svenska häftesutgåvan "Rädda djuren" 1973 återges en gråsäl fotograferad på Skansen. I avvaktan på Östersjöns tillfrisknande håller Skansen en "genreserv" av gråsäl.

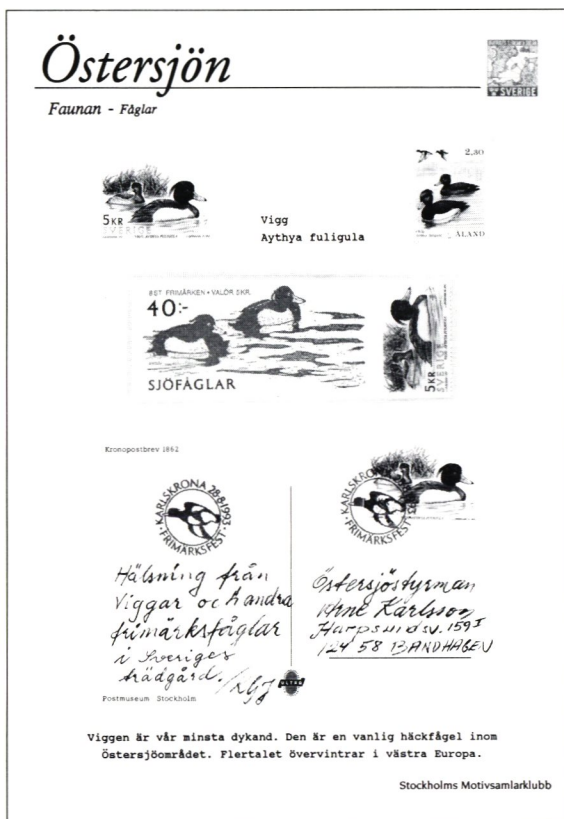
Många fågelarter kan ses i östersjöområdet. Vi har valt att ta med de sjöfågel- och vadararter samt två rovfågelarter som regelmässigt uppträder i området. De arter av småfåglar som endast passerar Östersjön vid vår- och höstflyttning har inte fått vara med i vårt exponat. Vår fågelsamlare klubbmedlem Sten Österlöf var till stor hjälp när det gällde att sortera ut de bevingade vänner som skulle få landningstillstånd i SMK:s Östersjöprojekt.

Den ståtliga havsörnen har landat på en klippa i havet. Bruno Liljefors har återgivit det i granit-skulptur som vi kan se i Örnsköldsvik och i denna stämpel.

Viggen Viggo

Frimärken väcker minnen. När artikelförfattaren åsåg ett monterat blad innehållande frimärken, frimärkshäfte och stämpel med fågeln vigg väckte det minnen från 1950-talet. I min hjärnas minnesvideo har jag inspelat en svart/vit TV-film. På ön Trulsör utanför Möja i Stockholms skärgård skapade Bertil Danielsson (1914–1982) den stillsamma kortfilmen "Viggen Viggo". Den 2 december 1955 visades den

Så här ser ett monterat blad ut.
Frimärken, häftesomslag och stämpel
visar fågeln vigg.

för första gången och har sedan sänts i många repriser.

Samfärdsel

Ett stort och viktigt avsnitt är "Samfärdsel." Här redovisas material med rejält östersjövågssvalp t ex "Färjeleder", "Passagerarfartyg", "Skärgårdstrafik", "Segelsjöfart", "Seglande skolfartyg", "Servicefartyg", "Sjöräddning", "Fyrväsen", "Hamnar", "Kanaler", "Broar" och "Luftfart".

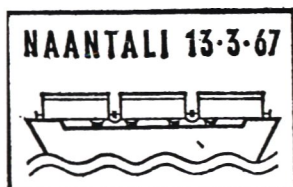
Inför den viktiga rubriken "Samfärdsel" hade skepparen och styrmannen krisråd på Östersjöprojektets kommandobrygga. Skepparen konstaterade att nu hängde mycket på att vi lyckades få igång klubbens

Galeasen "Albanus" nybyggdes på 1980-talet efter bevarade ritningar. I sitt tidigare liv transporterade "Albanus" ved över Ålands hav.

"Suomen Joutsen" (Den finska svanen), skolfartyg som kan beundras i Åbo.

En finsk stämpel erinrar om premiär för tåg färjetrafik Nådendal (Naantali) – Värthamnen, Stockholm. Tåg färjeleden nedlades 20 december 1975.

båtsamlare Sven Gösta Liljekvist. Efter en spännande tid började objekten och synpunkterna droppa in. Från kommandobryggan kunde ges order om full fart framåt. När så också Bengt Bendelius kom med värdefulla båtsynpunkter kände vi att projektet fick ordentlig vind i seglen.

Segelsjöfarten är en fascinerande epok. När man idag hissar segel är det oftast fråga om nöjesseglatser. En gång var vinden den viktiga "fartygsmotorn". Öriket Åland uppmärksammade i juni 1988 den inhemska segelsjöfarten med tre fina märken. Galeasen "Albanus" seglade ved till Stockholm. Utrjängt ruttnade fartyget vid en strand. Såvitt känt finns den inte avbildad. Hur kan "Albanus" då ha återgivits på frimärke? Jo, det som är speciellt med "Albanus" är att på 1980-talet nybyggdes hon efter bevarade ritningar.

Postbefordran

Postverket bedrev under många år egen rederirörelse för att nå postförbindelser med andra länder. Sommaren 1683 öppnades mellan Ystad och Wittow den första regelbundna sjöpostlinjen till kontinenten. Wittow återfinns på ön Rügens västsidan. Efter en tid blev Stralsund (på fastlandet vid Rügen) ändpunkt. Vid 300-årsminnet användes en minnespoststämpel som visade postjakten "Hiorten", som var ett av de första fartygen som trafikerade leden. "Hiorten" finns i dag som modell i Postmuseums fina permanenta sjöpostutställning. Detta och andra postförande fartyg får en fin introduktion av Pia Ödmark i "Posttransporter på havet" i museets katalog "Brevet – en resa genom sekler".

När postjakten "Hiorten" skulle hamna på svenska frimärken 1936 och 1966 blev det några missar. Om detta och annat på Postmuseum som anknyter till östersjöfärder berättas i artikeln "Motivsamlartankar på Postmuseum" i "Postryttaren" 1980.

Stiliserad bild av postjakten "Hiorten", ett av de första fartygen som trafikerade leden Ystad-Wittow (Stralsund).

"Hiorten" drevs med segel och då tog överfarten vanligen ett dygn. I hårt väder upp till en vecka(!). När vi kom in i ångans århundrade (1800-talet) upprättades på 1820-talet en överenskommelse med Preussen om användning av ångbåtar för posten mellan Ystad och Stralsund. Den svenska hjulångaren "Constitutionen" trafikerade sträckan 1824–1837 och klarade överfarten på omkring 13 timmar.

"Constitutionen", Sveriges första postångare, byggdes på flottans varv i Karlskrona 1823.

Hjulångaren "Oscar", byggd i Norrköping 1865, svarade för trafik mellan Stralsund-Ystad/Malmö till 1896.

Anno 1990 firade man i Tyskland att postverksamheten fyllde 500 år. I Stralsund uppmärksammade man det genom att i stämpel visa ett lokalt motiv, som anknyter till postfärder över södra Östersjön. Hjulångaren "Oscar" byggdes i Norrköping 1865 och var t o m 1869 under svensk flagg för att sedan åren 1870–1896

vara i preussisk ägo. Hela tiden svarade ångaren för postbefordran mellan Stralsund-Ystad/Malmö.

De tar det med ro

I Postmuseums permanenta avdelning ingår isbåten "Simpan". Den trafikerade Grisslehamn-Eckerö. Sedan några år har postrodden återuppväckts i form av en tävling med liknande båtar. Varje tävling har uppmärksammats med motivintressanta poststämplar – både i Sverige och Finland/Åland. Minnespoststämpelsviten presenterades i artikeln "Postrodden" i Svensk Filatelistisk Tidskrift nr 4, 1979. I tidigare årgångar av "Postryttaren" har berättats om denna intressanta postbefordran: "Grisslehamn och sjöpostföringen över Ålands hav" (Jonas Naucclér, "Postryttaren" 1966) och "Isbåten Simpan" (Peter Skanse, "Postryttaren" 1987).

GRISSELEHAMN

18. 6
1977

"SIMPAN"

Isbåten "Simpan" från ruten Grisslehamn-Eckerö kan beses i Postmuseums permanenta utställning.

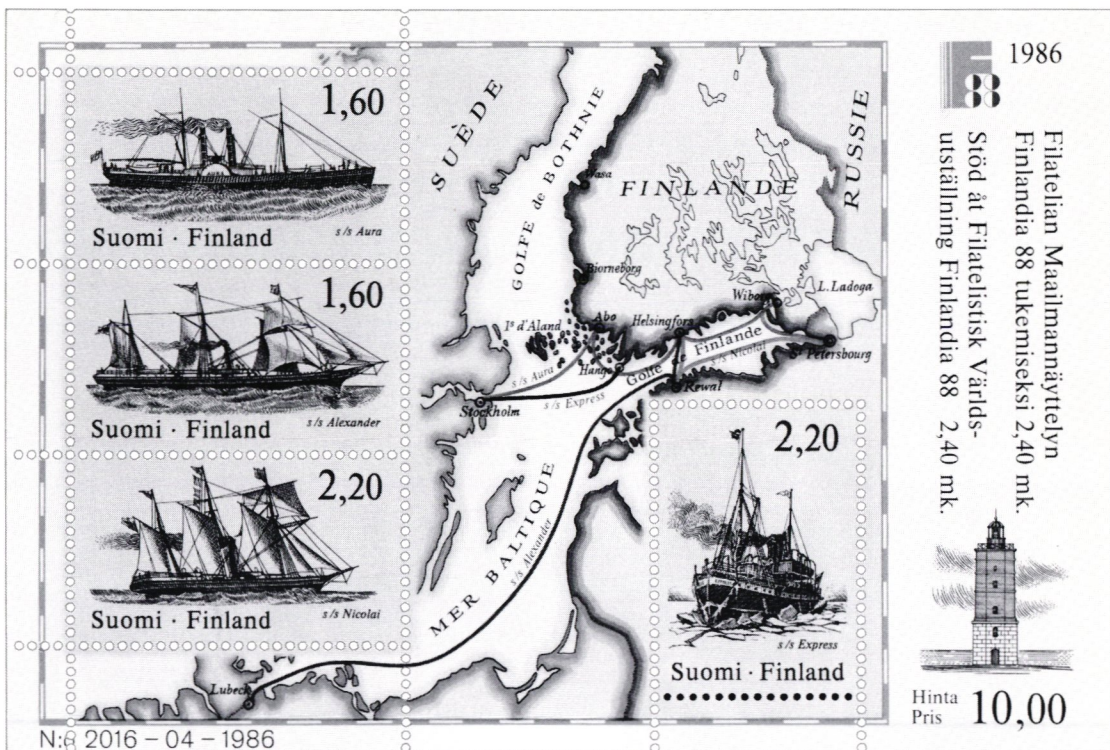
POSTRODDEN

Postkagge i fören på en postbåt. Finskt stämpelmotiv vid postrodden 1976 och 1977.

I SMK:s östersjöarbete ingår många objekt med anknytning till denna postbefordran. Exponatet innehåller även minnespoststämplar från postroddevenemang mellan Öland och Gotland samt över Kvarken.

Finland har på senare år vid flera tillfällen givit ut samlarlockande miniark. Så

Fyra postbåtar. På kartan har inlagts båtarnas sjöpostrutter på 1800-talet. Till höger S/S "Express II". Denna ångare byggdes i Sverige efter ritningar av Robert Runeberg, son till nationalskalden Johan Ludvig. S/S "Express II" kunde klara viss istjocklek mellan Hangö och Stockholm.

sent som inför frimärksutställningen Finlandia 88 i Helsingfors utgav Finlands postverk för första gången miniark. Det andra arket utkom i augusti 1986 och visade gamla postbåtar som trafikerade Östersjön. Samtliga fyra fartygsnamn föregås av beteckningen S/S som står för Steam Ship, ångfartyg.

Ångbåtspost

För inspiration inför ett ångbåtsavsnitt lät jag i tankarna förflytta mig bakåt ett tiotal år. Då lunchade jag ibland på Sjöfartshotellet i Stockholm. Matsalens inredning, soffor, bord och väggpanel har hämtats från den vackraste skärgårdsångaren, S/S "Express", som skrotades 1961. Systerfartyget S/S "Norrtelje" lever ännu, men är upplagd som kafé och restaurang i Norrtälje. Vid

Roslagens Dag på Skansen i juni 1971 användes en minnespoststämpel som visar S/S "Norrtelje".

S/S "Norrtelje",
byggd 1900,
i dag vid kaj
i Norrtälje.

En gång i tiden fanns ångbåtspostexpeditioner. Det betydde att vissa ångare fick rangen av flytande postanstalter. I samband med Postmuseums sommarutställning 1979 "Fartyg och sjöpost" anordnades på Waxholmsbolagets S/S "Norrskär" för en dag en ångbåtspostexpedition. Per-

sonal från Postmuseum bemannade expeditionen som var inrättad i röksalongen på övre däck.

Och nere i "Norrskär" maskinrum puttrar brännvinspannan. Jo, så är det faktiskt. Ångpannan byttes 1970 ut mot en f d brännvinspanna. "Norrskär" hette tidigare "Sandhamns Express" och trafikerade traden Stockholm–Sandhamn med ångbåtspostexpedition nr 146.

Minnespoststämpel som återger hur stämpel från ångbåtspostexpedition 146 på S/S "Norrskär" såg ut.

När Ingaliil Axelsson formgav 1988 års rabattfrimärken hämtade hon inspiration från "sin" arkipelag. Här ett av märkena med S/S "Norrskär".

Anno 1989 var det ånyo dags för en båtutställning på Postmuseum, "Ångbåtar". I samband med utställningen återupptod för en dag ångbåtspostexpedition nr 39 på "Gustafsberg VII". Detta trots att "Gustafsberg" sedan 1985 inte längre är någon ångbåt. Ångmaskinen har bytts ut mot en dieselmotor. Detta fartyg har haft en minst sagt äventyrlig levnad. Det byggdes 1912 vid småländska Oskarshamns varv och sjösattes med namnet "Gustafsberg VII" för Gustafsbergsbolagets räkning. Hon såldes 1930 och döptes till "Saxaren". År 1964 grundstötte hon och sjönk, men visade sig vara en seg småländska som lockade till bärgning mot alla odds. Anno 1974 återfick hon namnet "Gustafsberg VII" och sattes in på ursprungliga traden till Gustavsberg.

Finsk utställning "Motiv och posthistoria".
Minnespoststämpeln återger poststämpel från ångaren S/S "Express" på sträckan Hangö/Hanko–Stockholm.

Stämpel från ångbåts-expedition nr 39 på S/S "Gustafsberg VII" återgiven i minnespoststämpel använd på M/S "Gustafsberg VII".

Östersjö flyghamn

Att vi tagit med luftfart väckte förundran:

– Vad har flyg med Östersjön att göra?

Jo, t ex följande. När Bromma flygplats invigdes i maj 1936 fick Stockholm äntligen en landbaserad flygplats av internationellt format. Tidigare hade man fått nöja sig med sjöflyghamnen på en inre vik av Östersjön, Lindarängen.

I häftet "Postflyg" från september 1977 ingår ett motiv som visar hur Junkerplanet "Södermanland" landar på Lindarängens sjöflygplats. Den praktfulla serien som den tjugonde februari 1936 markerade det svenska postverkets 300-års jubileum innehåller ett märke som visar ett hydroplan, vilket lyfter från Lindarängen.

Ute vid Lindarängen föregicks flyghamnen av Stockholms första egentliga hästkapploppsbana. Artikelförfattaren kän-

"Södermanland", tremotorigt Junkerplan landar på Lindarängens Östersjöflyghamn.

de sig inspirerad av detta och sadlade apostlahästarna för en lunchutflykt. I nuvarande frihamnsområdet står flyghangaren kvar med akut rivningshot över sig. Hangaren ligger idag långt upp på land. Utfyllnad har skett för att ge frihamnen större kajta.

Fyrar

Den 26 januari 1956 utgavs i Finland ett frimärke som visar en kartbild över Porkkala udde och i förgrunden en fyr. Märket är ett gott exempel på att ett objekt kan ingå på flera ställen i ett exponat. Märket passar vid underrubriken "Fyrväsen" i avsnittet "Samfärdsel", men skulle också kunna ingå i avsnittet "Historia". Anledningen till utgivningen var att man ville fira att Porkkalaområdet var fritt efter att under åren 1947–1955 varit besatt av Sovjetunionen.

När jag ser hur fyrfrimärkena lyser upp albumbladen går mina tankar till en samlarvän som inte längre finns ibland oss. Finn Holmberg ägnade sig åt massor av omfattande motivområden, bl a fyrar. Drygt 80-årig brann hans brev av entusiasm när han konstaterade:

"Själv har jag samlat frimärken sedan 7 års ålder. Jag tror eller snarare jag vet av egen erfarenhet att en väl tilltagen fritidsverksamhet är bästa livselixiret!"

I artikeln "Så gick det till" i "Postryttaren" 1984 skriver Finn Holmberg ned minnen från ett trekvarts sekel långt frimärkssamlande och avslutar med ett konstaterande: *"Jag kan knappast tänka mig en mer fängslande hobby än frimärkssamlande och filateli."*

Det finns två fina fyrfrimärksserier från dåvarande Östtyskland. Utgivningen skedde med fem märken vid varje tillfälle 1974 och 1975. Det rör sig om mycket dekorativa motiv med återgivning av fyr mot bakgrund av kartbild.

Låt mig exemplifiera med ett märke från en ort som förekommer i svenska sjövädersrapporteringen: Arkona på ön Rügens nordudde. Här byggdes en fyr 1827 efter planer av Berlins store arkitekt K F Schinkel (1781–1841). Den är nu släckt, men tornet står kvar sydost om den fyr som restes 1902. Båda fyrarna syns på frimärket.

Finskt frimärke visande kartbild från området vid Porkkala udde. Förstadagsstämpelns lyftade gränsbom markerar att området åter blev fritt efter sovjetisk ockupation.

Den nya (t v) och den gamla fyren vid Arkona på Rügen.

Dagerort och Sandhammaren

Förutvarande Sovjetunionen har givit ut några fina fyrfrimärksserier. Utgåvan 1983 visar fem östersjöfyrar. Här var det spännande att pricka in dem på sjökortet. Ett märke med ett bastant fyrtorn gäckade oss länge. I frimärksskataloger anges "Kipu".

Det ståtliga byggnadsminnet Dagerort (Kõpu) på Dagö, Estland.

Denna ort kunde vi inte finna. När vi höll på att ge upp var det som med den tredskande ketchupflaskan. All information kom på en gång. Vi hade turen att kasta blickarna i Bertil Kumliens "Utsikt över sjödistrikt" och Sören Sörenssens "Öarna i Östersjön". Slutlig identifieringsbekräftelse fick vi genom att ta del av en detaljerad karta över Dagö som en estnisk båtflyktning fört med sig till Sverige på 1940-talet.

På västra Dagö i Estland finns det vackra gamla tornet Dagerort (estniska Kõpu). Den andra bokstaven i det estniska namnet Kõpu är inget vanligt ö utan den speciella estniska bokstaven o med en vågrörelse ovanför. Det fyrkantiga stödförsedda tornet står på en ordentlig kulle så ljuset befinner sig inte mindre än 100 meter över havet. Redan 1499 kom anmodan från rådet i Reval (Tallinn) om att bygga fyrtornet som stod färdigt 1530.

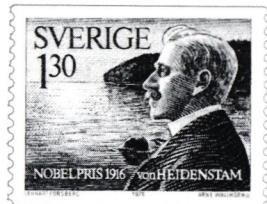
När Johan Månsson i sin "siö-book" från 1600-talet nämner att på Dagö "står itt Torn som the Refiwelska hafwa uppsättia låtit" så får vi en förnimmelse av historiens vingslag kring Dagerort. Den bild som projicerades på 1600-talsmänniskans näthinna kan också göra intryck på nutidsmänniskans TV- och videofördärvade ögon.

I Sverige utgavs i januari 1989 fyra fyrfrimärken, varav tre vägleder sjöfarare i Östersjön. Sandhammaren heter den vita strand strax intill Kåseberga "där kusten

stupar mellan hav och himmel... vid brus av Östersjön" (Anders Österling). Vackert för ögat – farligt för sjöfarande med sandrev. Fyren på Sandhammaren har ritats av Nils Gustaf von Heidenstam (1822–1887). I samband med att han 1851 vistades i Kalmar för att bygga sin första fyr på Grimskäret publicerade han en följetong i Calmar-Posten, "En skärgårdsskiz". Fredrik Böök (1883–1961) konstaterade att han var bättre på att bygga fyrar. Skrivandet borde han överlåta åt sonen. Och sonen, det var nationalskalden Verner von Heidenstam (1859–1940).

I motivsamlarvärlden kan man låta Verner von Heidenstam få betrakta fyren Sandhammaren, som ritades av fadern Nils Gustaf.

Kultur

Vad som ska innefattas i begreppet kultur kan diskuteras. Vänner Björnsterne Björnsson (1832–1910) konstaterade att "Kultur börjar med att man tvättar fötterna". I kulturfilatelistiska sammanhang kan det vara vettigt att starta med att även tvaga händerna.

Kultur har försetts med underrubrikerna "Litteratur", "Musik", "Konst", "Konsthantverk", "Marina museer" och "Evenemang". I avsnitten "Musik", "Litteratur" och "Konst" har infogats kulturpersonligheter som skapat något med anknyt-

ning till Östersjön. Personer som endast fötts och/eller bott vid Östersjön har inte givits plats.

Verner von Heidenstam skrev mästertligt om allt annat än faderns östersjöfyror. Vad som kvalificerar Verner för att vara med i vårt projekt är att han skrev berättelser som handlade om Östersjön i såväl "Svenskarna och deras hövdingar" som "Karolinerna". Och så firade han bröllopp på Blå Jungfrun. Vi i östersjöprojektet uppskattar att han var visionär när han skickade bjudningskort till bröllopet. Han inviterade bl a Albert Engström och Gustaf Fröding, vilka skulle komma på frimärken så småningom.

Styrman Karlssons flammor

När vi höll på med kulturavsnittet och radade upp endast män var det plötsligt någon som öppnade näbben. Denne någon var i sitt ordval påverkad av titeln på en av Sigge Strömbergs (1885–1920) humoristiska böcker:

–Styrman Karlsson, var har du dina flammor?

Och då kunde jag avslöja min verkliga favoritflamma. En litterär tjej som håller till på en östersjö. Den 18 januari 1964 hade TV-serien "Vi på Saltkråkan" premiär. I 13 delar fick vi ta del av handlingen i idyllisk östersjöskärgård. Ön Norröra utanför Furusund var platsen där farbror Melker badade med kläderna på. Astrid Lindgren hade skrivit originalmanus. Den lilla flickan *Tjorven* med uttrycket "*Vet du va ...*" blev omåttligt populär.

Det gäller att smida medan järnet är varmt. Barnens Dags sommarvecka 1964 tog Saltkråkan som tema och givetvis var det *Tjorven* som fick pryda stämpeln.

Håtö svansar

"I Roslagens famn på den blommande ö där vågorna klucka mot strand ..."

*Tjorven mot
bakgrund av
Barnens Dags
blomma.*

Ön där Taube låter östersjövågorna klucka är Håtö. Svenska postverket tillämpar en regel att om minnet av en person ska uppmärksammas på frimärke ska det röra sig om jämnt 100-tals års firande. Denna regel "sopades under mattan" när häftet "I Roslagens famn" gavs ut som turisthäfte. Evert Taube (född 1890) avled 1976. Redan året efter tog postverket tillfället att frimärkshylla honom. Man gjorde det under förevändning att det gällde ett turisthäfte med temat Roslagen. Häftets fem motiv bildsätter dikten "Calle Schewens vals".

*FDC-stämpeln vid
utgåvan "I Roslagens
famn" återger sjökortet
vid Håtö svansar.*

Evert Taube skrev dikten då han 1931 invaldes i Pelarorden – "*en sammanslutning mellan de svenska män som plöjer skärgårdens böljor, känner dess farvatten och älskar dess natur*". Första söndagen i juli möter man upp på Storsvansen av Håtö svansar i Stockholms skärgård.

Postverket påstår att de fem frimärkena visar motiv från Roslagen. Som svar på detta kan jag travestera "Den ensamma hunden" (Fridolf Rhudin): "Då ljuger postverket delvis". Märket som bildsätter "... och vittja två hundra krok ..." återger foto som Sven Gillsäter tagit vid Häl-singekusten (!) visande närfiske (!). Men i

"... själv blandar jag fredligt mitt kaffe med kron ..." Det är inte Östersjövatten i flaskan. Utgåvan förorsakade en storm i en groggekopp. För att eliminera rusdryckspropagandan har artikelförfattaren valt att återge märket makulerat med stämpel från en nykterhetskongress.

vårt östersjöexponat platsar även detta märke. Artikeln "Evert Taube på allas läppar" i nr 1, 1991, av "Filatelisten" berättar om "I Roslagens famn"-utgåvan och andra filatelistiska objekt med Taube-anknytning.

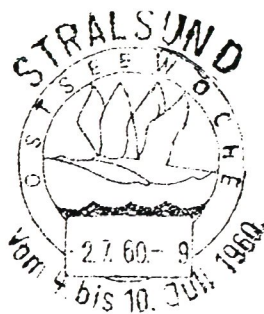
"... och vittja två hundra krok ..." Frimärkets utgivningsår fyllde Pelarorden 85 år. Stämpelmotiv: Ordens standert.

Östersjöns guld

Bärnsten är ett gulaktigt fossilt harts, som bl a används till smycken. I januari 1993 utgavs i Polen fyra märken som visade bärnstensklumpar. Men som pricken över i-et innehöll utgåvan även ett block visande polska östersjökusten och i förgrunden ett bärnstenshalsband.

Bärnsten – Östersjöns guld
– kan användas till konsthantverksprodukter t ex halsband. På frimärksblocket återges den polska Östersjökusten.

Symbol
för Ostseewoche
(Östersjöveckan)
– fåglar vid vatten
– i östtysk stämpel.

En blekingeeka
används som
blickfång vid Öster-
sjöfestival i Karls-
hamn.

Östersjöns sydöstra hörn, i trakterna av Kaliningrad, är den klassiska bärnstenskusten. När vi fann ett postbrev (helsak) vars sidobild visade ett bärnstensmuseum i Kaliningrad kunde vi montera ett fint blad uppmärksammande Östersjöns guld.

Evenemang

Underavsnittet "Evenemang" innehåller huvudsakligen minnespoststämplat. På varje enskilt blad har försökts att samla likartade evenemang. Helt har inte denna tanke kunnat genomföras varför avsnittet kan ge ett "brokigt" intryck. Vissa stämplat innehåller motiv som gör att objekten även skulle kunnat hänföras till andra huvudrubriker.

Sport

Regattor av olika slag har ägt rum på Östersjöns vatten. Vid fyra olympiska spel (Berlin 1936, Helsingfors 1952, München 1972 och Moskva 1980) har seglingstävlingarna varit lokaliserade till Östersjön.

Moskvaspelens seglingstävlingar hölls i Sovjetrepubliken Estland. I Pirita utanför Tallinn byggdes ett nytt seglingscentrum. Bland episoder från dessa tävlingar kan

ОЛИМПИЙСКИЙ ЦЕНТР
ПАРУСНОГО СПОРТА

Игры XXII Олимпиады Таллин

ПОЧТА СССР 1980 4

Индекс предприятия связи места назначения

--	--	--	--	--	--	--	--

Куда _____

Кому _____

Индекс предприятия связи и адрес
отправителя _____

© Министерство связи СССР 1980. Л 102943 271179 МТ Голландия. Зап. 8989 и 8.9.

Öststatshelsaker är "gefundenes fressen" för motivsamlare. Här erinrar både värdetecken och sidobild om olympiska segeltävlingar i Pirita utanför Tallinn.

nämnas att Finland därtills aldrig hade vunnit någon olympisk seglingsstävling. Men här hände det i finnjolleklassen då Esko Rechardt triumferade. Och detta fick till följd att i sovjetrepubliken tonade ut en hymn som det länge varit otänkbart att spela i Estland. Den finska nationalhymnens melodi påminner nämligen om den estniska. Det har berättats om att detta gjorde starkt intryck på nationalistiska estlän-
dare.

Svenska Östersjöregatten har begåvats med minnespoststämpel.

"Tall ships race" har flera år berört Östersjön.

Östersjöområdet avbildas i skeppets segel. Sköldarna har färgsatts efter östersjöländernas flaggor.

Världens vackraste skärgård finns i Östersjön. Den ska vi hålla ren enligt vädjan i frankostämpel.

I nådens år 1993 anordnades i Estland Baltic Sea games (Östersjöspelen) och frimärken gavs ut. En av valörerna visar ett vikingaskepp där i seglet avbildas karta över östersjöområdet. Utefter skeppets sida finns sköldar som färgsatts efter östersjöländernas flaggor.

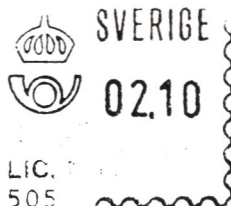
Miljövård

Finland utgav i mars 1974 ett märke med texten "Östersjön – vår miljö" och "Mare Balticum". Sju gråtrutar flyger över ett till synes rent hav och symboliserar de på denna tiden sju östersjöländerna. Märket utgavs med anledning av en miljövårdskongress för att förhindra vidare nedsmutsning.

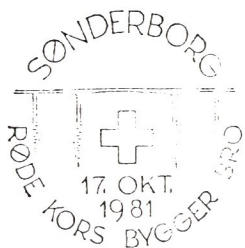
Östersjömiljön har varit samtalsämne i samband med planerna på en öresundsbro. Vårt östersjöprojekt har givit oss mycken kunskap. Ett ställningstagande i öresundsbrofrågan beredde oss inga problem. Om någon från Sveriges regering hade givit sig tid att delta hos oss skulle man inte behövt återremittera öresundsbrofrågan till Vattendomstolen.

Östersjön – vår miljö. Kongress i Finland 1974. De vid denna tid sju östersjöstaterna flaxar omkring som gråtrutar.

Öresundsbron skulle inte kommit med i vårt exponat även om den varit byggd och funnits återgiven på filatelistiska objekt. Öresund omfattas inte av vårt östersjöbegrepp. Men det finns en hel del broar inom vårt revir.

Bron över Alsund
mellan Als och
Sønderborg
på Jylland.

Bjursundsbron över
Bergholmsfjärden,
2 mil norr
om Västervik.

Montering

Skepparen och styrmannen kopplade av vid monteringsträffarna medan matroserna kämpade med liv och lust. Objektet har genomgående ställts till förfogande av medlemmar. Detta innebär att materialet måste hanteras med aktning. På ett ganska stort kuvert kanske bara delen med frimärket och eventuell stämpel har intresse.

Klubbens hedersmedlem George B Lindberg underhöll oss med skildringar från filatelins gentila salar. När han åsåg de

tålamodsprövande monteringsövningarna försökte han hetsa oss med tillropet: *"Klipp sönder kuvertet!"*

Vi föll inte för frestelsen utan använde istället metoden att öppna "fönster" i monteringsarket. Objektets motivintressanta del fick likt "Flickan i Havanna" titta ut genom fönstret. Detta är en utmärkt metod för att undvika att "slakta" objekt.

Låt hjärtat vara med!

Vid en monteringsträff dök en tillfällig gäst upp. Plötsligt spottade han ut en fråga: *"Ingår det några värdefulla objekt?"*

Frågeställaren såg förundrad ut när vi likt Fritiof Andersson skall intala Carmen-cita att lyckan inte står i proportion till ägodelars värde. Vårt svar blev att det är vettigare att samla med hjärtat än med plånboken. Allmänheten får lätt uppfattningen att samlandets yttersta mål är jakt efter rariteter. Låt nöjet vara drivfjäder annars kommer det lätt smolk i den filatelistiska glädjebägaren.

Man kan tycka att det är märkligt att vuxna människor kan finna nöje i att leka med filatelistiska objekt. Kanske är det en längtan tillbaka till den ljuva tiden då man byggde sandslott. Östersjöprojektet är förgängligt som ett sandslott. En kort tid består exponatet. Sedan ska materialet åter till dess ägare.

Stockholms Motivsamlarklubb har tidigare grupperbetat kring "Stockholm", "Östergötland", "Sveriges litteratur" och

Vogelfluglinie
der schnellste Weg
nach Skandinavien

Vogelfluglinie (Fågelflyglinje), färjeleden Rödby-Puttgarden. Frankostämplat återfinns ofta på sladdriga firmakuvert där det kan vara berättigat att göra klipp i kuvertet.

"Skansen". Av dessa har "Östergötland" och "Skansen" dokumenterats i entusiastiska filatelistiska artiklar: "Hembygd roligt sätt att samla" av Evert Sverkman i "Frimärksåret 83" respektive "Skansen från motivsamlarsynpunkt" av Ulla Wengraf i en slösande rikt illustrerad kria i "Postryttaren" 1991.

"Det är med idéer som med barn. Man tycker bäst om sina egna" (Moa Martinson). Dessa träffande ord av Moa visar på att det kan bli vissa komplikationer med ett grupparbete. Normalt ska varje blad i exponatet ha likartad montering och textmängd. I ett grupparbete kan man släppa på detta och låta varje rubrik leva ett eget liv. På det sättet kan olika idéer komma till sin rätt.

Trots att denna artikel blivit ganska omfattande har den endast skummat på östersjöytan. Det finns mycket att upptäcka för den som djupdyker. Men om man gapar över för mycket finns risk för kallsupar. När jag skulle skriva artikeln gav "Postryttarens" redaktion mig ett par förmaningens ord. Ett par ord som man bör tänka på för att besinna sig när man ska navigera i den väldiga flod av filatelistiska objekt som väller fram inom snart sagt alla motivområden. De två orden vidarebefordras som avslutningsord: *"Simma lugnt!"*

Att Hansan hade en kogg som symbol visar på att Östersjön var tidens "autobahn". Efter många år har Hansan nu fått en dotter: EU.

Litteratururval:

"Een siö-book" av Johan Månsson. Den första seglingsbeskrivningen över Östersjön från 1644. Boken kom på 1920-talet i en kommenterad nyutgåva.

"Greenpeace bok om Östersjön", redaktör Rune Leithe-Erikson. Östersjöns fascinerande undervattensliv, skärgårdar och varierande kustlinjer skildras i ord och bild.

Sveriges Nationalatlas band 7 "Hav och kust". Riksdagen beslöt i april 1987 att Sverige skulle få en nationalatlas.

"Öarna i Östersjön" av Sören Sörensen. Historia och nutid på de stora öarna i Östersjön.

"Utsikt över sjödistrikt" av Bertil Kumlien. I SMHI:s farvatten rapporteras i text och bild (teckningar) från sjörapportplatserna.

"Ljus längs kusten" av Anders Hedin. En inträngande rikt illustrerad berättelse från tio fyrplatser vid Sveriges kuster. Läsaren får en god uppfattning om hur fyrväsendet utvecklats.

"Trelleborg–Sassnitz 1897–1945" av Ingemar Wägerman. Sveriges Filatelistförbunds specialhandbok nr 26 ger en imponerande fullständig redovisning. Det har befunnits omotiverat att i nu aktuell artikel visa exempel från Trelleborg–Sassnitz-förbindelsen.

"Ångbåtar i postens tjänst". Utställningskatalog till Postmuseums sommarutställning 1989. Ur museichefens förord: *"Ett stycke svensk kulturhistoria...ångbåtarnas gyllene tid i Sverige..."*

"Brevet – en resa genom sekler". Postmuseums introduktion till bottenvåningens basutställning. Denna lilla skrift sträckläser man gärna. Den östersjöintresserade fördjupar sig extra i Pia Ödmarks artikel "Posttransporter på havet".

"Stockholms skärgård från A till Ö" av Anders Åkerman. En överskådlig presentation i bokstavsordning av uppgifter man kan ha nytta och nöje av i världens vackraste skärgård.

"Postfärder över Ålands hav och de åländska öarna" av Broge Wilén. Mycket finns skrivet om denna posttransportled. I här angiven bok ges en sammanfattning.